

KLASSIKEREN: INTRODUKTION

Med valget af "The Second Persona" som klassikeren i dette nummer af *Rhetorica Scandinavica* har redaktionen valgt at belyse en side af Edwin Blacks forfatterskab, som ikke har nydt speciel interesse i Norden, men ikke desto mindre er central for forståelsen af hans arbejde og fagets historie. Artiklen er på mange måder repræsentativ for de selvgranskende impulser, der prægede den amerikanske retorikforskning i tresserne og begyndelsen af halvfjerdserne, samtidig med at den er en god illustration af, hvordan kreativ retorisk kritik også kan udføres. Den er således (udover dens oprindelige publicering i *Quarterly Journal of Speech* i 1970) blevet gentrykt ikke mindre end tre gange i amerikanske antologier om retorisk kritik¹ og stilles altså nu til rådighed i oversættelse for et nordisk publikum.

Edwin Black (født 1929) er i Norden nok ellers bedst kendt for sin bog *Rhetorical Criticism: A study in Method*. Som tidligere omtalt i disse spalter² var dette et værk, der skabte røre i retoriikkredse ved at efterlyse alternativer til den klassiske neo-aristoteliske analysemetode, der siden Herbert Wichelns' epokegørende essay "The Literary Criticism of Oratory"³ havde domineret amerikansk retorisk kritik i henved fyre år.

Men Black har haft en lang og produktiv karriere som retoriker. Udover omfattende redaktionsrådsvirksomhed for så velsanskrevne tidsskrifter som *Speech Monographs*⁴ og *Philosophy and Rhetoric* var Black i årene 1975-78 redaktør på *Quarterly Journal of Speech*. Han har modtaget adskillige priser for sit videnskabelige arbejde, blandt andet Speech Communication Association Book Award for *Rhetorical Criticism: A Study in Method* og

samme organisations Monograph Award for artiklen "Secrecy and Disclosure as Rhetorical Forms"⁵.

"The Second Persona" placerer sig omkring midten i et omfangsrigt forfatterskab, der strækker sig over næsten fem årtier. Udover en lang række artikler har Black udgivet fire bøger: *American Issues* (1961) med Harry P. Kerr; *Rhetorical Criticism: A Study in Method* (1965, 1978); *The Prospect of Rhetoric* (1971) redigeret med Lloyd F. Bitzer samt *Rhetorical Questions: Studies of Public Discourse* (1992). Han er nu i gang med et større værk om Richard Nixon.

Som studerende interesserede Edwin Black sig navnlig for filosofi, retorik og social psykologi – emneområder, der fortsat har præget hans arbejde. Udover en solid skoling i den klassiske tradition (Black læste under Herbert Wichelns ved Cornell University) er hans retoriksyn i høj grad præget af Kenneth Burke og Wayne Booth – to af de mest betydningsfulde forfattere inden for navnlig den amerikanske retorikforskning, fordi de var med til at nedbryde de næsten vandtætte skotter, der var etableret mellem retorikken og poetikken. Ligesom begge disse forfattere, der tillægger poetikken en væsentlig retorisk karakter, er Black interesseret i at anskue retoriske tekster fra et mere omfattende udgangspunkt end det traditionelle, der ofte begrænsede retorikken til at være en redskabsdisciplin. I "The Second Persona" ser vi, hvordan han arbejder med ideer om retorikkens egenverdi som symbolsk handling og sætter metaforen i højsædet som kritisk redskab.

I tråd med sin kollega i Madison, Lloyd F. Bitzer, der med sin samtidige artikel "The Rhetorical Situation"⁶ havde slået tonen an til nytænkning inden for den retoriske kritik, er

1 Andrews (1983), Benson (1993), Burgchardt (1995).

2 Se introduktionen til Bitzer (1997).

3 Wichelns (1925).

4 Tidsskriftet har senere skiftet navn til *Communication Monographs*

5 Black (1998).

6 Se Bitzer (1997) for en dansk oversættelse af denne artikel.

Blacks bestræbelse i "The Second Persona" at komme ud over sin tids almindelige retoriske kritik. Den almindelige kritik vurderede en tale med udgangspunkt i klassisk terminologi, specielt begreber fra Aristoteles' *Retorik* og *Poetik*. Vurderingskriterierne var således formelle, altså for eksempel hvor god anvendelse en taler fandt for pathos-appellen, samt funktionelle, altså i hvor høj grad taleren opnåede det ønskede persuasive mål hos sine tilhørere. Problemet med denne fremgangsmåde, siger Black, er at den ikke yder grundlag for en tilstrækkelig omfattende analyse og kritik. I stedet for at betragte talen som en genstand, et produkt, der udmærker sig ved en vis æstetisk eller nyttemæssig værdi, må vi undersøge mulighederne for at udvide det teoretiske og metodiske grundlag for at vurdere retoriske tekster – herunder deres moralske egen-skaber.

Det er altså en del af det evigt tilbagevendende spørgsmål om forholdet mellem retorik og etik, der driver Black frem. Til illustration af hans metodiske problem kan nævnes hammereksemplet: Det kan være svært at sige noget om en hammers immanente etiske værdi. Den kan jo for eksempel både bruges til at bygge boliger til husvilde og til at forårsage alvorlig skade på andres ejendom, endog bruges som redskab i forbindelse med fysisk vold mod andre. Altså må vurderingen af en hammers moralske værdi forlægges til dens anvendelse: Man kan dømme handlingen og dens konsekvenser, men ikke genstanden selv.

Black hævder – i opposition til den traditionelle vestlige opfattelse af en genstands moralske neutralitet – at det ikke er tilfredsstillende at være begrænset til at se på konsekvenserne af en retorisk handling for at kunne sige noget om dens moralske potentiale. Udfordringen bliver altså at etablere en metode, hvorved vi kan retfærdiggøre at anskue en tale eller anden retorisk handling som netop en *handling*, fordi vi derved vil kunne side-stille den med andre handlinger, som vi er vant til at vurdere moralsk.

Grundlaget for denne metode er erkendelsen af, at sprog er symptomatisk, det vil sige at udtrykket afspejler noget om den talende, og

nøglen til Blacks metode er begrebet 'the second persona'. Begrebet 'persona' henter Black fra litteraturteoriens (navnlig Wayne Booths) implicitte forfatterbegreb. 'Persona' er et latinsk ord, der betyder maske (for skuespillere) eller i videre forstand: en *karakter*, en *rolle*. Ideen er altså, at teksten skaber og til dels udfylder en rolle for tilhøreren eller læseren, som denne kan identificere sig med.

Black foreslår her, at vi ser den underforståede tilhører i en retorisk tekst som en nøgle til tekstens moralske værdigrundlag.⁷ Dette er en logisk fremgangsmåde, siger Black, fordi den rollekonstruktion, som retoren opstiller for læseren, træder i stedet for det faktiske publikum. I stedet for at være bundet til de konkrete modtageres reaktion på den retoriske tekst, optræder tilhørerkonstruktionen 'the second persona' som et udslag af, eller som et synekdotisk tegn på, retorens verdenssyn, eller med Blacks ord, *ideologi*. Black skriver: "The critic can see in the auditor implied by a discourse a model of what the rhetor would have his real auditor become", og hævder hermed, at eftersom ideologien på denne måde 'personificeres', kan vi vurdere det konstruerede publikum efter de samme principper, hvorefter vi ville bedømme en konkret person eller personkreds. Hvis for eksempel den retoriske tekst afspejler en tilhører-persona, som er velovervejnet og interesseret i en afbalanceret fremstilling vil dette tale til fordel for retoren, hvorimod en retor, der forudsætter et publikum størknet i fordomme og tomme slagord vil lægge op til en negativ vurdering – ifølge Blacks værdiapparat.

Black tager sit teksteksempel fra det amerikanske John Birch Society (en stærkt højreorienteret organisation, der navnlig har til formål at bekæmpe kommunismen), og han viser ved hjælp af en stilistisk analyse med særligt henblik på kræftmetaforen, at teksten afspejler en verdensopfattelse, som på mange måder er selvmodsigende, fatalistisk og fordømmende mod det, der er anderledes. Med

7 Interesserede læsere henvises til Ong (1975), som trækker en teoretisk linje mellem Kenneth Burke og Wayne Booth ved at undersøge modtagerbegrebet og påpege den skabende rolle, der tilfalder denne gruppe i mødet med teksten.

begrebet 'the second persona' er kritikeren således i stand til at udlede noget om den ideologiske holdning, som teksten promoverer, og derfor forholde sig moralsk vurderende til teksten uden at være begræset til at observere konkrete konsekvenser af dens budskab.

Blacks højmodernistiske syn på mulighederne for at indsætte retoriske tekster i et moralsk perspektiv er nok hovedårsagen til dens status som klassiker, altså en tekst, der

ikke blot talte til sin samtid og dens søgning efter alternativer til de neo-aristoteliske og samfundvidenskabelige metoder, der havde præget retorikforskningen, men en tekst som vi også med fordel kan vende tilbage til i lyset af navnlig postmoderne teories revurdering af retorikkens generelle rolle og dens muligheder for at have moralsk forankring.

Lisa Storm Villadsen

Litteratur:

Andrews, James R. (red.) (1983): *The Practice of Rhetorical Criticism*. Macmillan, New York.
 Benson, Thomas W. (red.) (1993): *Landmark Essays on Rhetorical Criticism*. Hermagoras Press, Davis, Californien.
 Bitzer, Loyd F. (1997): 'Den retoriske situation', oversat af Jens E. Kjeldsen i *Rhetorica Scandinavica* nr. 3/97, side 9-17.
 Black, Edwin (1998): 'Secrecy and Disclosure as Rhetorical Forms', i *Quarterly Journal of Speech* LXXIV, side 133-150.

Burghardt, Carl L. (red.) (1995): *Readings in Rhetorical Criticism*. Strata, State College Pennsylvania.
 Ong, Walter J. (1975): 'The Writer's Audience is Always a Fiction', i: *PMLA* 90, side 9-21.
 Wichelns, Herbert (1925): 'The Literary Criticism of Oratory', i *Studies in Rhetoric and Public Speaking in Honor of James Albert Winans*, The Century Company, New York.

KLASSIKEREN: DEN ANDRE PERSONA

Av Edwin Black

Oversettelse ved Lars Nyre

Moralsk evaluering av retoriske diskurser er et emne som mottar og fortjener oppmerksomhet. Det er ikke nødvendig å dvele ved grunnen til at retoriske kritikere pleier å unngå moralske dommer i sine kritikker, eller ved grunnen til at emnet har de samme avskrekkelige og mistenkelige trekkene som en dårlig skjult skandale. Det er tilstrekkelig å anmerke at motivene for å tvile på prosjektet ikke er frivole. De fleste forstår at å dømme en tekst moralsk er en respektinngytende metode innenfor retorisk kritikk, og at en slik doms endelighet snarere lukker enn åpner for og oppmuntrer til kritisk diskusjon.

Samme hvor balanserte og kunstferdig kvalifiserte moralske dommer måtte være, er de uansett kategoriske. Når de først er framsagt former de ens forhold til den bedømte gjenstanden på en avgjørende måte. Så kraftfullt som ens sinn kan bli tvunget, tvinger de fram en viss måte å oppfatte gjenstanden på. Moralske dommer styrer ens persepsjon av ting. Det er kanskje av disse grunnene at kritikere stort sett har liten tro på sin evne til å formulere moralske vurderinger av diskursene de kritiserer. De foretrekker å holde mulighetene åpne; de foretrekker å gi sine perseptuelle instrumenter fritt spillerom; de foretrekker å undersøke heller enn å utstede dekreter. Slike preferanser anbefaler seg sterkt, for de er hverken mer eller mindre enn selve samvittigheten i et liberalt forskerskap.

Men likevel er det noe sterkt utilfredsstillende ved kritikk som ikke våger å vurdere. Det er mindre slikt at vi har behov for autoritet enn at vi har bruk for orden, og den dømmende fasen innenfor kritikken er en måte å skaffe orden i historien på.

Historien er en lang, lang tid. Dens råmateriale er en imponerende søppelplass av fakta, og selv en mann uten ambisjoner om å bli mer enn en registrator må ta avgjørelser om sitt perspektiv. Det er gjennom moralske dommer at vi finner ut av fortiden vår, at vi lurer fram sammenhenger og kontinuitet fra det som var før oss, og at vi avdekker mønstre i det foregående som viser seg å være muligheter for fremtiden, og slik utvider selve friheten vår. Selv et så begrenset oppdrag som å tenke ut en historie om offentlig henvendelse, krever en type ordning og oppdeling som uunngåelig vil være smittet av moralske verdier. Den hånd som vil forme en 'brukbar fortid' kan bare gripe fragmenter av verden, og prinsippene for utvalget er tvunget til å ha moralsk betydning.

En teknisk vanske med å lage moralske dommer over retoriske diskurser er at vi er vant til å tenke på diskurser som gjenstander, og vi er ikke utstyrt til å framsi moralske dommer om gjenstander. Helt siden Prometheus lærte oss hybris har vi i vesten sett på gjenstander som våre instrumenter, latente eller aktuelle, og vi har insistert på at et instrument er en fullstendig nøytral ting, at det bare er bruken som kan vekke vår moralske interesse. Og det var selv-

Note: Oversat af Lars Nyre efter "The Second Persona". Oversat og gengivet med venlig tilladelse fra *The Quarterly Journal of Speech*, Annandale, USA.

sagt den allestedsnærværende Aristoteles som myndig plasserte retorikken i kategorien for det instrumentelle.¹ Delvis takket være den påvirkingskilden er vi selv i dag disponert for å se på diskurser som gjenstander, og hvis vi evaluerer dem gjør vi det i forhold til hva de gjør. Hvis demagogen oppflammer sitt publikum til bitterhet, eller profeten oppløfter deres ånd, vil vi i begge tilfeller tillate oss en dom, og dommen handler om reelle eller forutsatte konsekvenser. Diskursen i seg selv vurderer vi ikke bortsett fra i en rent teknisk og tilbakeholden forstand. Våre moralske dommer er reservert for menn og deres handlinger, og derfor er moralfilosofien passende nok opptatt av slike emner. Mitt formål her er ikke på noen måte å utfordre denne ordningen. Isteden foreslår jeg å utforske hypotesen om at hvis folk som studerer kommunikasjon kunne bli dyktigere til å gjøre rede for de framtrede menneskelige dimensjonene ved en diskurs, hvis vi for hver komplekse lingvistiske formulering i en forstand kunne oppdage en samsvarende form for karakter, da ville vi blitt i stand til å vurdere diskursen etter en moralsk orden, og slik tilfredsstille vår plikt overfor historien.

Dette kan virke uforholdsmessig ambisiøst, helt til vi husker at kritikken lenge i det minste har lekt i utkanten av den. Retorikernes og litteraturviternes utholdende og ofte motepregete interesse for forholdet mellom en tekst og dens forfatter er et klart uttrykk for den allmenne interesse hypotesen har. Tross våre disputer om i hvilken grad det 'intensjonale feilgrepet' virkelig er et feilgrep, tross vår tvil på anvendelsene av psykoanalyse i kritikken og de bevismessige problemene de avslører, tross vanskelighetene kritikeren møter i fenomenet *ghost writing*, der selve identiteten til forfatteren kan være u håndgripelig, er vi ennå tilbøyelige til å anerkjenne at språket har en symptomatisk funksjon, slik våre forjengere har gjort i mange hundre år. Diskursene inneholder spor av sine forfattere. Diskurser er, enten direkte eller i omgjort form, eksterne tegn på interne tilstander. Kort sagt oppfatter vi det som sant at en diskurs impli-

serer en forfatter, og da mener vi mer enn den tautologiske påstand at en handling krever en handlende. Vi mener mer spesifikt at visse aspekt ved en lingvistisk handling krever visse karaktertrekk hos språkbrukeren.

Den klassiske formuleringen av denne posisjonen finnes selvsagt i *Retorikken* og *Poetikken*. Der utvikles påstanden om at en tale eller et sett av taler, bestående av enten velformet diskurs fra en offentlig person, eller ordene knyttet til en rolle i et skuespill, avslører to dimensjoner i karakteren: den moralske og den intellektuelle. Det er en kjent sak at diskusjonen om moralsk karakter – ethos – i *Retorikken* er et besnærende resonnement, og at diskusjonen om intellektuell karakter – dianoia – som hovedsaklig dukker opp i *Poetikken*, er kryptisk og tilsynelatende ufullstendig i den formen vi har den. Det er også kjent at det finnes mange tekstlige hint om at vi skal oppfatte ethos og dianoia som atskilte, men komplementære elementer i den samme tingen. De er aspekter ved psyken. I et skuespill vil sporene etter dem antyde psyken til en rollefigur (character). I en tale antydes den som snakker.

Det er også en kjent sak at vi idag ikke er vant til å snakke om 'diskursive symptom på folks karakter' helt slik som på Aristoteles' tid. Vi er mer skeptiske til sannhetsgehalten i representasjonen; vi er mer bevisste på at det kan være forskjell på mannen og hans framtoning; vi har på en måte mindre tillit. Blant andre har Wayne Booth belyst skillet mellom den virkelige forfatteren av et verk og den forfatteren som blir implisert av verket, og han bemerker at det gjerne er få likheter mellom de to.² Dette skillet passer bedre med vår moderne oppfattelse av hvordan diskurser virker enn det klassiske resonnementet gjør. Vi har lært at vi hele tiden må holde fram muligheten og noen ganger sannsynligheten for at forfatteren som blir implisert av diskursen er en kunstig skapelse: en persona, men ikke nødvendigvis en person. En fin illustrasjon av denne følsomheten finnes i en reportasje av Gore Vidal fra republikanernes årsmøte i 1968:

1 Aristoteles, *Retorikken*, 1355a-b.

2 Booth (1961), spesielt del II, "The Author's Voice in Fiction".

Ronald Reagan er en velholdt, men ikke ung mann. Tett ved er det malte fjeset krysset av fine linjer, og det fargede håret, øyebrynene og øyevippene bryter merkelig med den hengende muskelen under den ennå uløftete haken, en mykt talende kjensgjerning om den huden som vil komme. Når det er avslappet, virker det som arbeidet til en dyktig balsamer. I opplivet tilstand er det ganske tiltrekkelige, og på en viss avstand ungdommelig, det skjeve smilet som er preget av store por-selensfylte tenner er spesielt engasjerende. Øynene er det eneste interessante trekket: små, smale, tilsynelatende mørke, glitrer de i det varme lyset³

Legg merke til den siste vridningen av kniven: øynene er "tilsynelatende mørke". Ikke engang vinduene til sjelen kan man helt stole på, takket være optikken.

Vidals beskrivelse er snarere en slags journalistikk enn en slags kritikk, men tekstens tendens illustrerer tydelig det skillet vi har blitt vant til å bruke – skillet mellom mannen og bildet, mellom realiteten og illusjonen. Og vi må innrømme at i en tid hvor sytti prosent av befolkningen i dette landet lever i et opp-jaget miljø, hvor vår hovedkobling til den større verden består av skygger på en glass-plate, hvor vår politikk til tider virker som et offentlig mareritt drømt privat, er det helt nødvendig å gjøre noen forandringer i den klassiske doktrinen om etisk bevisførsel. Men samme hvordan vi reviderer begrepet, vet vi at det faktisk er viktig, at den impliserte forfatteren av en diskurs er en *persona* som er vesentlig i retoriske transaksjoner.

Noe som i like stor grad gjør krav på vår oppmerksomhet er at det finnes en annen persona som også blir implisert av en diskurs, og denne persona er diskursens implisitte tilhører. Denne forestillingen er ikke ny, men dens nytteverdi i kritikken fortjener større oppmerksomhet.

I de klassiske retoriske teoriene blir den impliserte tilhører – denne andre persona – bare kursorisk behandlet. Vi blir fortalt at han noen

ganger dømmer om fortiden, noen ganger om nåtiden og noen ganger om framtiden, avhengig av om diskursen er forensisk, epideiktisk eller deliberativ.⁴ Vi blir også informert om at en diskurs kan implisere en gammel tilhører eller en ung.⁵ I senere tid har vi lært at den andre persona kan være velvillig eller uvillig innstilt til diskursens påstander, eller han kan ha en nøytral holdning til dem.⁶

Disse typologiene har blitt presentert som en måte å klassifisere det virkelige publikummet på. De er et resultat av at teoretikere fokuserer på forholdet mellom en diskurs og en spesifikk gruppe som reagerer på den. Og vi gjør selvsagt en annen bruk av disse typologiene når vi tenker oss at de gjelder for impliserte tilhørere. Den anvendelsen fokuserer ikke på et forhold mellom en diskurs og en faktisk tilhører. I stedet fokuserer den på diskursen alene, og slutter seg til hvilken publikum som blir implisert. Det vanligste uttrykket for en slik orientering er å undersøke en diskurs og si: "Denne er ment for et sint publikum". Vi påstår ingenting om de som bivåner diskursen. Ja, vår påstand kunne være del av en skjult tale som ingen andre enn forfatteren og vi selv som kritikere vet om. Likevel er vi i stand til forstå hvilken type publikum som ville være passende for den. Ut fra diskursen ville vi ha sluttet oss til en hypotetisk konstruksjon om den impliserte tilhøreren.

Det må gjøres enda en observasjon om disse tradisjonelle publikumstypologiene før vi forlater dem. Det er at man blir slått av deres fatigdom. Utvilsomt kan de av og til lede til nyttige observasjoner, men selv når man har bemerket om en diskurs at den impliserer en tilhører som er gammel, uavhengig og dømmer om fortiden, gjenstår det å si – ja egentlig alt.

Vi må nevne det virkelig viktige i karakteriseringen av *persona*. Det er ikke alder, ikke temperament og heller ikke en diskret holdning. Det er ideologi – ideologi i den forstand som Marx brukte begrepet: et nettverk av

4 Aristoteles, bok I, kap.3.

5 Aristoteles, bok II, kap. 12-13.

6 Se for eksempel Janis (1959), spesielt s. 29-54.

3 'The Late Show', the New York Review of Books, XI (12. september, 1968), 5.

gjensidig sammenkoplete overbevisninger som fungerer epistemisk, og som former et menneskes identitet ved å bestemme hvordan det oppfatter verden.

Det er ganske klart at i Vesten har det helt siden reformasjonen rast et heftig slag mellom ideologier, hvor hver av dem tenderer til å skape sin egen diskursive uttrykksmåte, og hvor tenderer til å ha avgjørende påvirkning på den psykologiske karakteren til sine tilhengere. Folk i tidligere tider, som levde i stammefelleskapets tette sosiale varme, fikk bestemt verdens essensielle natur gjennom sin felles mytisk-poetiske arv. Slik ble de i stand til å vurdere sannsynligheten til en påstand gjennom dens mimetiske forhold til den stabile virkeligheten som understøttet deres bevissthet. Nå finnes bare framstillinger av forandring og bråk fra konkurrerende fiksjoner. Heraklits elegante trope har blitt politikkens delirium. Slik har filosofien blitt demokratisert.

Dette perspektivet på ideologi vil kunne forsterke vår oppmerksomhet om den tilhøreren som diskursen impliserer. Det virker som en nyttig metodologisk forutsetning å gå ut fra at retoriske diskurser, enten enkeltvis eller kumulativt i en persuasiv bevegelse, vil implisere en tilhører, og at implikasjonen i de fleste tilfeller vil være tilstrekkelig antydende til å gjøre det mulig for kritikeren å koble den impliserte tilhøreren til en ideologi. Det beste beviset som kan finnes for implikasjonen er håndfaste påstander i diskursen, men det mest vanlige beviset finnes i form av stilistiske spor. Hvis den sentrale påstanden i en diskurs er at kommunistene har infiltrert Høyesterett og universitetene, vil den ideologiske tendensen være innlysende. Selv om en diskurs kom med nøytrale og uskyldige påstander, men inneholdt vendingen 'snillister' som referanse til tilhengere av velferdsordninger, ville man med stor rett kunne mistenke at det oppfordres til en generell holdning, ja til et helt sett av generelle holdninger. Vendingen blir jo bare brukt tendensiøst, og kan ikke fungere bedre i en nøytral kontekst enn en bakterie kan bli temmet.

Forventningen om at et verbalt spor av ideo-

logi kan oppfattes som en implikasjon om tilhørere som deler ideologien, er noe mer enn en hypotese om et forhold. Den bør bli oppfattet som uttrykk for en påvirkningskraft med en viss retning. Disse ofte beskjedne sporene pleier gjerne å oppfylles slik. Faktiske tilhørere leter etter stikkord i den diskursen de følger med på som kan fortelle dem hvordan de skal oppfatte verden, også utover de uttrykte temaene og den åpne påstandsmeningen i diskursen. Den retorikeren som snakker om integrasjon i skolen og bruker en nedsettende vending om svarte mennesker, konfronterer tilhøreren med mer enn en beslutning om integrasjon i skolen. Han blir konfrontert med et organisk vev av påstander, som diskursen kanskje verken tar opp eller antyder på noen annen måte enn ved bruken av denne ene vendingen. Diskursen vil utøve en ideologisk kraft på ham. Hvis han ikke motsetter seg, vil den bevege ham til å strukturere sine erfaringer av mange flere emner enn integrasjon i skolen. Og hvis tilhøreren i tillegg selv begynner å bruke den nedsettende vendingen, er det et tegn på at han ikke bare har overtatt en innstilling til integrasjon i skolen, men til en ideologi.

Hver av oss definerer seg tross alt utifra hva han gjør og tror på. Få av oss er født til å vokse inn i en identitet som er strukturert før vår fødsel. For mange århundrer siden var dette menneskets vei, men det er slett ikke slik for oss. Jakten på identitet er den moderne pilegrimsreisen. Og vi ser ikke på hverandre etter hint om hvem vi skal bli. Kanskje disse refleksjonene ikke gjelder for alle, men de gjelder for dem som lar seg overbevise, og det gjør dem relevante for retorikken.

I den impliserte tilhøreren kan kritikeren se en modell av hva retorikeren ønsker at hans virkelige tilhører skal bli. Kritikeren kan se en forestilling om et menneske som blir projisert av diskursen, og selv om dette mennesket kanskje aldri blir legemliggjort, er det likevel en forestilling om et menneske. Dette forholdet gjør moralsk bedømmelse mulig, og det er først på dette punktet i den kritiske prosessen at den kan bli anvendt på en opplysende måte. Vi vet hvordan vi skal gjøre vur-

deringer av folk. Vi vet hvordan vi skal evaluere potensiale og karakter. Vi blir tvunget til å gjøre det overfor oss selv hele tiden. Denne typen bedømmelse utgjør i alle sine forgreninger uomtvistelig en dømmende kritikk.

Et paradigme

Siden en av rasjonalitetens skrupler krever at påstander blir underbygget, og siden den mest overbevisende begrunnelse for en kritisk posisjon er at den fungerer godt, vil vi nå utføre en test. Testen er et essay i den originale betydningen av ordet: en prøve, et forsøk, en utforskning. Temaet for essayet er et lite, men stadig tilbakevendende særtrekk ved diskurser knyttet til det radikale høyre i samtidens amerikanske politikk. Dette særtrekket er metaforen 'kommunismen som kreftsvulst' (the cancer of communism).

Frasen 'kommunismen som kreftsvulst' er velkjent. Ja kanskje er den så velkjent at den er i ferd med å bli en død metafor, en klisjé. Noe som er mindre velkjent er at denne metaforen ser ut til å ha blitt et eksklusivt kjennemerke for det radikale høyre. Selv om talere og forfattere som helt klart ikke sympatiserer med høyresiden også av og til bruker 'kreftsvulst' som et metaforisk verktøy, er hele 'kommunisme som kreftsvulst'-metaforen fraværende i 'liberale' eller venstreorienterte diskurser.⁷ Men den ser ut til å dukke opp stadig vekk blant høyrevridde – høyrevridde som ikke har mye annet til felles enn en politisk posisjon og denne metaforen. Den kanskje beste kilden til illustrasjon av metaforen er John Birch Society's hellige skrift, *The Blue Book* av Robert Welch. Han dyrker denne metaforen mer enn de fleste av sine kumpaner. Han dusjer ikke bare sidene med den, slik som for eksempel

7 I det siste har for eksempel Norman Mailer gjort 'kreftsvulst' og 'sykdom' til hyppige metaforiske redskaper, men tonen i disse metaforene klinger, vanligvis implisitt, av noe i nærheten av 'dehumaniseringen som stammer fra det teknologiske samfunnet'. De klinger ikke av 'kommunisme', selv om Sovjetsamfunnet ikke er unntatt fra Mailers fordømmelser. Man kan også av og til finne referanser til 'rasismens kreftsvulst' blant talsmenn til venstre for sentrum, men disse referansene ser ut til bare å være enkelttilfeller. Der kreft er en hyppig gjentatt metafor, som hos Mailer, kan den følgende analysen brukes hvis man gjør passende forandringer i tonen. Den virker i det minste i Mailers tilfelle.

8 Welch (1961), s. 41.

Billy James Hargis gjør. Welch forsterker figuren, han utvider den, han kommer tilbake til den igjen og igjen. For eksempel:

...alle tenkende og opplyste mennesker oppfatter at selv om de aktivistene vi kaller Kommunister med stor 'K' er utspekulerte, nådeløse og besluttsomme, ville konspirasjonen ikke nådd sin nåværende utbredelse, og gangsterne som står i spissen for den ikke nådd sin nåværende makt, hvis det ikke fantes veldige svakheter som gjør utbredelsen av sykdommen så rask og dens skadeverk så katastrofalt.⁸

En gang til:

Et enkeltmenneske kan dø av et utall årsaker. Men hvis han unnslipper de blindt rammende sykdommene, ikke blir utsatt for en dødelig ulykke, ikke sulter ihel, og ikke får hjertestans, men lever med normal helse i tre ganger tjue år pluss ti, og ennå fortsetter å leve – hvis han unnslipper alt annet og fortsetter å gjøre det, vil han til slutt måtte gi opp overfor kreftsykdommens degenererende kraft. For døden må komme, og kreft er bare en død som kommer i flere omganger istedenfor at alt kommer på en gang. Akkurat det samme ser ut til å være tilfelle for de organiske ansamlingene av mennesker som vi kaller kulturer eller sivilisasjoner.⁹

En gang til:

kollektivismen ødelegger verdien av de enkelte cellene – dvs. det enkelte mennesket – i organismen som helhet, uten at de blir erstattet av nye celler med ny styrke. Det vestromerske imperiet begynte for eksempel å dø av kollektivismens kreftsvulst fra det tidspunktet da Diokletian tvang sitt nye styre på det.¹⁰

En gang til:

I vår tid er det et veldig spørsmål om vi kunne sluppet unna den langt framskredne og demagog-matede utbredelsen av viruset, selv om vi ikke ble utsatt for de Kommunistiske konspiratørene som sprer viruset med vilje.¹¹

9 Welch (1961), s. 45.

10 Welch (1961), s. 46.

11 Welch (1961), s. 53-54.

12 Welch (1961), s. 55.

En gang til:

Vi må stoppe Kommunistene av mange grunner. En grunn er at vi må hindre dem i å irritere vårt kreftsmittede vev, reimplantere viruset, og arbeide for å spre det så vi aldri får sjansen til å komme oss igjen.¹²

Og til slutt:

Kjemp Kommunistene tilbake, unnslipe den sengen der Europa ligger dødende av kollektivismens kreftsvulst, og pust i vår egen sunne luft av muligheter, virkefrang og frihet; da kan den kreften vi allerede har, selv om den er betydelig, bli fjernet.¹³

Det finnes også andre brukbare eksempler i Welch's bok, men vi har et prøvemateriale som er tilstrekkelig for vår biopsi. Welch er selvsagt et ekstremt tilfelle selv innenfor det radikale høyre. Han dyrker metaforen med en sann kjenners sikkerhet. Men selv om metaforen ikke er tilstede i alle høyrevriddes diskurser, virker det som den nesten aldri dukker opp i diskurser blant de ikke-høyrevridde. Den er det idiomatiske sporet av en ideologi, et problematisk tegn på en referanseramme, og det er dette vi vil utforske.

Denne metaforen er ikke det eneste idiomatiske sporet av den amerikanske høyresidens ideologi. Det finnes, for å nevne et annet spor, en liste over forsvunne sivilisasjoner som ofte dukker opp i diskurser til høyre for sentrum. Dette er et topos som går langt tilbake i historien, og som tydeligvis har vært knyttet til en høyrevendt orientering i mer enn hundre år. Perry Miller, som skrev om den politiske konservatismen i 1900-tallets religiøse vekkelsesbevegelser, sier om en preken gitt i 1841 at den "listet opp [...] de store riker som har forsvunnet – Kaldea, Egypt, Hellas, Roma – men gav Amerika en unik historisk sjanse til å unnslipe tredemøllen mot utslettelse, hvis det bare ville slutte seg til den konserverende kristendommen. Samme år fortalte George Cheever, som hadde overgitt seg selv til det som innenfor litteratur og maling har blitt ... et merkelig populært tema midt i det ameri-

kanske framskrittet, at han hadde stått ved murene til Colloseum, til Parthenon, til Karnak og "lest beviset på Guds sannhet i sporene av både slik en formidabel herlighet og slikt et formidabelt fall".¹⁴ Miller fortsetter med å bemerke at "I 1843 holdt William Williams en tale kalt 'Det konservative prinsipp', og i 1852 holdt Charles White en som mer presist ble kalt 'Det konservative elementet i kristendommen'. Dette er bare eksempler blant hundrevis i samme stil, og alle legger vekt på hvordan tidligere riker har blitt utslettet fordi de stolte fullstendig på intellektet, på 'politisk økonomi' og på 'falsk liberalisme'".¹⁵

Dette topos er med oss ennå, og det er nesten en like hyppig figur i de høyrevriddes diskurs som 'kommunismen som kreftsvulst'. Både toposet og metaforen er eksempler på idiomatiske spor av ideologi.

Når det gjelder 'kommunisme som kreftsvulst'-metaforen ville det ha stor betydning for den kritiske analysen om det viste seg at oppatthet av eller morbid frykt for kreft hadde psykopatologisk betydning – om slik frykt var blitt identifisert av psykiatere som et symptom med så stor hyppighet at det var blitt systematisk undersøkt og knyttet til en spesiell psykologisk tilstand. Hvis det var tilfelle – hvis psykiatrien hadde funnet en slik kobling til symptomet – kunne slik klinisk informasjon på en eller annen måte bli anvendelig for de menneskene som er smittet av 'kommunisme som kreftsvulst'-metaforen. Dessuten, hvis en tvangsmessig frykt for kreft var et symptom på en anerkjent og gjenkjennelig psykologisk tilstand, ville den høyrevridde diskursens tendens til å dyrke denne frykten kanskje virke til å indusere en variant av denne psykologiske tilstanden i tilhørerne. I slikt lys kunne et giftemål mellom vitenskap og kritikk virke forlokkende, men dessverre er både psykiatri og klinisk psykologi frigide turtelduer, for ingen av fagene har formulert et slikt symptom. Det blir derfor kritikeren alene som må forsøke å finne mening i metaforen:

13 Welch (1961)

14 Miller (1965), ss.70-71.

15 Miller (1965), s.71.

16 Den siste tredjedelen av Goldwaters tale da han ble nominert for

1) Kreft er et slags fryktelig svangerskap. Det er ikke en invasjon av fremmede organismer i kroppen, noe som i seg selv er en metafor for krig, og dermed ville være passende for det radikale høyres formål. Heller ikke er det en funksjonssvikt i et av kroppens organer – en mekanisk metafor. Den faktiske lidelsen kan selvsagt være knyttet til en eller begge av disse, dvs. at noen former for kreft faktisk kan bli skapt av et virus (invasjon), eller kan være et resultat av at kroppen ikke klarer å lage kreft-avstøtende stoffer (funksjonssvikt), men dette er bare hypoteser hos noen medisinske forskere, og er ikke knyttet til den folkelige oppfatningen av kreft. Kreft blir oppfattet som en vekst i en gruppe av kroppens egne celler. Kreften er en del av en selv, en ond og morderisk forlengelse av ens egen kropp. Og holdningen man har til sin kropp er knyttet til holdningen man har til kreft, mye mer enn tilfellet er med invasjoner og funksjonssvikter, for ingen av disse er en forlenging av en selv. Kreft er en levende og ubevisst sykdom som kroppen selv har skapt, uten å bry seg, kanskje for å trosse den bevisste viljen. Og fordi holdningen man har til sin kropp er knyttet til holdningen man har til kreft, kan vi mistenke at en metafor som brukte kreft som sin drivkraft, ville gi spesiell gjenklang for en tilhører som var ambivalent i forhold til sin egen kropp. Vi kan faktisk mistenke at metaforen ville slå spesiell gnist i forsamlinger med mer generelt puritanske holdninger.

2) I den folkelige forestillingsevnen blir kreft oppfattet som uhelbredelig. Dette er et merkelig aspekt ved metaforen. Hvis metaforen tjener til å uttrykke utbredelseskraften, smerten og sykdommen i kommunismen, hvorfor kan den ikke også uttrykke at den er umulig å utrydde, og dermed fremme en frykt i publikum som raner dem for viljen til å stå imot? Slike konsekvenser av metaforen ser ut til å være i motsetning til de høyrevriddes mål. Hvorfor virker da ikke metaforen overdrevet?

Noen tilhørere blir muligens preget til å forstå metaforen slik – altså som en metafor som ikke bare uttrykker kommunismens skrekkelige, men også uunngåeligheten av dens triumf. På grunn av dette virker det som høyre-

vridde er mindre hemmet av frykt for atomkrig enn andre. Kanskje denne metaforen ikke bærer med seg en annen oppfatning av de sannsynlige effektene av atomkrig, men snarere bærer en overbevisning om at det politiske samfunnet allerede er dømt, og at dets bevarelse – bevarelsen av en organisme som allerede er herjet og i ferd med å utånde – ikke er virkelig viktig.

Vi må forstå det *Weltansicht* som metaforen er knyttet til. Verden er ikke et sted der man lever i en enklave av politisk velbehag med en relativt fjern fiende som nærmer seg. Nei, fienden er her og hans seire omgir en. For den høyrevridde finnes ikke kommunismen bare i Russland, Kina eller Nord-Vietnam. Den finnes også i lokalavisen, den er i magasinene i kiosken, den er på fjernsyn og film, den har gjennomsyret regjeringen på alle nivåer, den er kanskje til og med i nabohuset. Vi forstår godt at når den høyrevridde snakker om kommunisme refererer han til så godt som alt lovverk om sosial velferd og borgerrettigheter. Det vi forstår mindre godt er at når han refererer til Amerika refererer han til et styresett som har en allerede langt framskredet uhelbredelig sykdom, med væskende sår som er tydelige overalt og en stemme som lyder som dødsraling.

Og hvilke organer i denne smittede kroppen kan spares for amputasjon? Landet er dødelig sykt. Politikken er feig, talsmennene er forræderiske, byene er i anarki, disiplinen er svak, de fattige er arrogante, de rike er grådige, domstolene er urettferdige, universitetene er usannferdige. Sant nok finnes det en sjanse til å reddes – til å kureres, men sjansen er liten, og hvert øyeblikk gjør den mindre. Pasienten er in extremis. Det er i dette lyset at risikoen må vurderes, og i dette lyset at muligheten for atomkrig blir tenkelig. Hvorfor ikke bare ta sjansen? Hva er alternativet? Pasienten er døende, er det ikke på tide å starte den endelige operasjonen? Hva mer er det å tape? I en slik kontekst er det ikke bare fornuftig å ha en ubekymret holdning overfor bruk av atomvåpen, det er innlysende.

3) Det virker som metaforen er knyttet til et

organisk syn på staten. Styresettet er et levende vesen, sårbart for sykdommer; et vesen med en vilje, med selvbevissthet, med et stoffskifte og en personlighet – med et liv. Styresettet er et digert beist, et beist som først må kureres og deretter temmes. Det oppstår da et spørsmål: hva er andre organismers natur hvis staten selv er en? Hva er enkeltpersonen hvis han er en celle i den politiske kroppen? I motsetning til det man kanskje ville forvente vet vi at den høyrevridde setter individualisme svært høyt, i det minste verbalt. Tenk for eksempel på Goldwaters ofte brukte vending 'den hele mannen' fra valgkampanjen i 1964.¹⁶ Det er sant at den høyrevridde er mistenksomme overfor skjegg, overfor ukonvensjonelle klær og fargerikt levesett. Han har anti-pati mot alle avvik fra en ganske smal norm for hva som er god kunst, politikk, sex eller religion, så hans omfavelse av individualismen har en aura av selvsentrert hykleri. Men likevel finnes det noe som har stor verdi for ham, som han kaller individualisme, og hvis vi ønsker å forstå ham, må vi forstå hva han mener med individualisme. Han handler sannsynligvis konsekvent i forhold til sin egen bruk av begrepet.

Det virker som at når den høyrevridde refererer til individualisme så refererer han til tilegnelse og besittelse av eiendom. Individualisme er rettigheten til å få og bruke uten innblanding, og dette er en viktig rettighet fordi en mann hevder seg gjennom sin eiendom. Det han eier er det han har å si. Oppfattet på denne måten er individualisme fullstendig i samklang med en organisk oppfattelse av styresettet. Og dessuten er styresettets forskrekkelige eiendom – svulsten – et uttrykk for hvor korrupt det er.

4) Ved første blick virker det som metaforen plasserer kommunisme i kategorien for naturfenomener. Hvis man ikke skaper en kreftsykdom kan man ikke være ansvarlig for den, og hvis kommunismen er en form for kreft vil det vel måtte være slik at man ikke kan utvikle en moralsk holdning overfor dens aktører.

Republikanerne i 1964 var panegyrisk overfor individualitet og non-konformitet.

¹⁷ Bard (1966).

Men dette ville bare ha skapt vanskeligheter for metaforen hvis folk oppførte seg rasjonelt. Heldigvis for metaforen – og uheldigvis for oss – finnes det en svært gjennomslagskraftig og fullstendig irrasjonell holdning overfor kreft som sparer metaforen for vanskeligheter. Morton Bard, en psykolog som undersøkte de psykologiske reaksjonene til hundre pasienter ved Memorial Sloan-Kettering-kreft-senter, fant at førtiåtte av dem spontant uttrykte en overbevisning om at skylden for sykdommen lå enten hos dem selv, hos andre eller hos en overnaturlig makt.¹⁷ Hans studie antyder med andre ord at en svært stor del av folk som har kreft – for våre formål er det kanskje bedre å si *som blir overbevist* om at de har kreft – er disponert for å skylde kreftsykdommen på en moralsk ansvarlig agent. Det er ikke langt fra hans studie til en mistanke om at tilhørere som er mottakelige for metaforen sannsynligvis er den typen personer som oppsøker skyld. Koblingen mellom å være mottakelige for metaforen og å være disponert for å søke skyld ligger kanskje i religiøs fundamentalisme? En rekke studier tyder på at medlemmer av radikalt høyreorienterte organisasjoner har en tendens til å være tilknyttet fundamentalistiske sekter.¹⁸ Det må da være mulig at en hel levetid med ærbødig oppmerksomhet om prekener som søker en mening bak universet kan føre til at man utvikler en endemålsrettet mental støpning, og blir dratt mot å søke formål og planmessighet bak alt. Da må de forklare både politiske faderer og sykdommer som konspirasjoner.

5) Kreft er sannsynligvis den mest forferdelige sykdommen som er allment kjent. Så forferdelig er den faktisk at medisinske autoriteter har rapportert at det er vanskelig å påvirke folk til å la seg undersøke etter metoder som kan avdekke kreft. For mange virker det som kreft har blitt så utenkelig – så forferdelig å tenke over – at man ikke engang kan innrømme muligheten for at man har den. Begrepet 'kreft' er intimt forbundet med selve begrepet 'død'. Derfor er det å likestille kommunisme med kreft å innta en posisjon som i siste

¹⁸ Se for eksempel Bell (1964), spesielt Lipset (1962), ss. 373-446.

¹⁹ Det finnes opplysende kommentarer om skyldkomponenten i

instans er umulig å plassere. Man vil ikke avslutte kampen mot døden bortsett fra i to tilfeller: enten erkjenner man at kampen er håpløs og gir opp i fortvilelse, eller man forvandler dødsbegrepet til et livsbegrep gjennom religiøse troshandlinger.

Gitt lignelsen kommunisme = kreft = død kan vi forvente at hvis de som er bevæpnet med metaforen skulle møte 'kommunisme' på nært hold, ville de enten ty til desperate selvmordshandlinger eller intens omfavelse av kommunismen som veien til nåde. Den førstnevnte, selvmorderiske tendensen er allerede mulig å skimte i noen høyrevridde politiske programmer, for eksempel i den nonchalante holdningen overfor atomkrig som allerede er nevnt i en annen sammenheng. Hvis det var mulig for en kommunistisk makt å øke sitt press på USA kunne vi forvente å se en økning i den sistnevnte tendensen. Noen av våre mest engasjerte høyrevridde ville gå over til venstresiden med hele sin energi. John Burnham, Elizabeth Bentley, Whitaker Chambers og andre ble berømt på femtitalet fordi de forlot kommunistpartiet, og har allerede gått den samme veien i motsatt retning. Stien er åpenbart allerede opptråkket.

6) Til slutt kan vi nevne den imponerende mengden av skyld som virker til å være knyttet til metaforen. Den organismen man er en celle i, er plaget med en skyldbasett (culpable) sykdom. Er det mulig at helheten er infisert og delen fullstendig frisk?

Som erkebiskopen i andre del av *Henry IV* sier midt i den politiske omveltningen:

... we are all diseas'd;
And with our surfeiting and wanton hours
Have brought ourselves into a burning fever,
And we must bleed for it ...

Skylden er til stede. Den store sammenhengen krever det, og diskursen bekrefter det.

Den finner uttrykk i alle de klassiske mønstrene: den ivrige rettskaffenheten, mistenksomheten, morbiditeten, den feberaktige soningen. Tilstanden passer for metaforen, metaforen passer for tilstanden.¹⁹ Hvilke moralske dommer kan vi gjøre om denne metaforen og de diskursene der den er vesentlig? Dommen virker overflødig, ikke fordi den er unnvikende, men fordi den er så klart implisert. Den formen for bevissthet som metaforen er knyttet til anbefaler seg ikke. En fornuftig mann ville ikke fritt velge den, og grunnen til at han ikke ville velge den er at den verken gir ham klokskap og energi, eller åndelig lindring i bytte for de fortvilende krav den stiller.

I det radikale høyres diskurs kan vi, som i all retorisk diskurs, finne oppfordringer ikke bare om å tro på noe, men om å være noe. Diskursen anmoder oss alle om å oppfylle dens smiger. Og det er denne dimensjonen ved retoriske diskurser som i siste slutt leder oss til moralsk bedømmelse, og i dette konkrete tilfellet til en streng dom.

Hvis vår utforskning har avslørt noe, er det i hvor stor grad metaforen 'kommunisme som kreftsvulst' passer til høyrevridde ideologi. De to er ikke bare kompatible, de er komplementære i hver kurve og vinkel. De tjener hverandre på en rekke nivåer. De møtes i en sømløs sammenføyning. Hvis dette forholdet gjelder for alle eller mange slike stilistiske spor, tyder dette på at forbindelsen mellom idiom og ideologi er mye mer enn en vilkårlig konvensjon eller en uforklarlig tilfeldighet. Det antyder at det finnes sterke og mangfoldige koblinger mellom en stil og et synspunkt, og at kritikeren med all rett kan bevege seg fra stilens foreliggende vitnesbyrd til den personligheten vitnesbyrddet kaster fram som en insisterende arketype.

høyrevridde stil og ideologi i Hofstadter (1967), spesielt ss. 30-32.

Litteratur:

Aristoteles, *Retorikken*

Bard, Morton (1966): 'The Price of Survival for Cancer Victims',
Trans-action, III (mars/april 1966), 11.

Bell, Daniel (ed) (1964): *The Radical Right*, Garden City, N.Y.

Booth, Wayne C. (1961) *The Rhetoric of Fiction*, Chicago.

Hofstadter, Richard (1967): 'The Paranoid Style in American Politics', *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Borzoi books, New York.

Janis, Irving L., Carl I. Hovland, et.al. (1959): *Personality and Persuasibility*, New Haven.

Lipset, Seymour Martin (1962): *Three Decades of the Radical Right: Coughlinites, McCartyites, and Birchers*.

Miller, Perry (1965): *The Life of the Mind in America*, Harvest Books, New York

Welch, Robert (1961): *The Blue Book of the John Birch Society*, Belmont, Mass.
